

TEORII PRIVIND RELAȚIILE INTIME

Zoltán Salánki

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

1. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Tendința de a căuta compania semenilor caracterizează marea majoritate a oamenilor. Sociabilitatea este esențială pentru dezvoltarea unui comportament social adecvat, în timp ce singurătatea este accidentală. Nevoia de afiliere constituie un motiv de bază a conduitei umane¹. Într-adevăr, cei mai mulți dintre noi conștientizăm importanța definitorie a relațiilor interpersonale pe care le întreținem cu semenii în viața de zi cu zi. Când suntem întrebați ce anume dă sens vieții, de obicei răspundem menționând prietenii, familia, rudele, cei pe care-i iubim, spunem că este important să ne simțim iubiți și doriți. În consecință, ne petrecem o bună parte din timp în compania altora. Un studiu referitor la aspectul menționat (Czikszentmihaly and Larson, 1984) arată că 71% dintre adulți și 74% dintre tineri își petrec orele de plimbare (timp intermediar, nealocat unei activități concrete) în compania altora². Pe fondul nevoii de afiliere, se conturează relațiile intime precum prietenia, dragostea, iubirea și sexualitatea.

Secole la rând, oamenii au încercat să dezlege misterul care învăluie relațiile intime, miturile, poeziile și povestirile antice fiind o dovadă a preocupărilor față de acest subiect. Prietenia și dragostea au format încă din Antichitate o temă a reflexiei filosofice, au oferit materie primă poeziei lirice și romanelor, compozițiilor muzicale, precum și operelor moralistilor de totdeauna, deprinși să despică comportamentul uman³. Potrivit unor considerații făcute de către filozoful H. T. Finck în 1902, „Dragostea este o țesătură de paradoxuri și există într-o așa de infinită varietate de forme și umbre, încât am putea spune aproape orice despre ea, fără să ne temem că afirmațiile făcute ar fi incorecte”⁴.

În limbajul de specialitate al științelor sociale, aspectele relaționale menționate sunt surprinse sub diferite denumiri ca: relații interpersonale apropiate, relații preferențiale, atracție interpersonală, relații intime, relații de afinitate, relații

¹ L. Radu, P. Iluț, I. Matei, *Psihologie socială*, Cluj-Napoca, Edit. EXE SRL, 1994, p. 211.

² Apud Vander Zanden, W. James, *The social experience: an introduction to sociology*, New York, Edit. Random House, 1988, p. 183.

³ L. Radu, P. Iluț, I. Matei, *op. cit.*, p. 235.

⁴ Apud Feldman, Robert S., *Social psychology. Theories, research, and applications*, New York, Edit. McGraw – Hill Book Company, 1985, p. 217.

diadice stabile. Sociologii consideră o astfel de relație ca fiind o interacțiune socială care durează suficient în timp, astfel încât să devenim legați de o altă persoană printr-un set de așteptări relativ stabile. Dacă în limbajul cotidian prietenia, dragostea, iubirea, sexualitatea au o sferă foarte largă de semnificații, denumirile științifice denotă o sferă mai restrânsă de conotații, situându-le sub un numitor comun. În toate culturile, stabilirea și menținerea unor astfel de relații presupun din partea celor implicați un înalt grad de intimitate.

2. DISCURSUL MODERN PRIVIND RELAȚIILE INTIME

Până în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea, studiul dragostei și al iubirii a fost considerat ca fiind neștiințific, deoarece acestea reprezintă fenomene greu observabile într-o manieră științifică. Însă, mai recent, psihologii sociali au modificat această perspectivă, oferind o serie de teorii pentru explicarea acestora. În mod inevitabil, încercările de a constrânge taina dragostei în canoanele științei exacte nu au fost lipsite de contraargumente și poziții sceptice lansate chiar de către reprezentanții științelor umaniste. Dar într-o cultură dominată de raționalism, în care minunile, necunoscutele sunt deconstruite și înlocuite cu adevărurile științifice, un asemenea demers pare legitim. Dată fiind importanța relațiilor intime în viața oamenilor și influența acestor relații asupra căsătoriei, divorțialității și altor evenimente din cursul vieții, înțelegerea lor poate fi de un real folos pentru societate.

Reprezentând o sferă de larg interes pentru științele sociale, prietenia, dragostea, iubirea și sexualitatea au constituit surse de cercetare ale psihologiei, antropologiei, sociologiei, psihologiei sociale. Însă nu totdeauna această temă a fost cercetată în mod unitar sau relațional, unele cercetări având în vedere numai prietenia sau celelalte aspecte în mod independent, altele aplecându-se asupra asemănărilor și deosebirilor dintre prietenie și dragoste.

Primele abordări teoretice de descriere și explicare a relațiilor intime aparțin psihanalizei. Cel care a lansat discursul teoretic modern asupra sexualității, S. Freud, a fost unul dintre primii oameni de știință care au avut curajul să înfrunte ipocrizia privată și publică pentru a dezgoli dimensiunile sexualității umane. În analiza comportamentului uman, în general, și în cea a comportamentului sexual, în special, Freud utilizează conceptul cheie de *libido*, definit de el ca fiind o energie care constituie substratul transformării pulsionilor sexuale în raport cu obiectul, scopul și originea excitației sexuale⁵. Părintele psihanalizei susține că plăcerea sexuală e prezentă, prin intermediul libidoului, chiar din primele stadii de dezvoltare ale copilului (oral, anal, falic și genital), iar comportamentul ulterior al acestuia se desfășoară în funcție de frustrarea sau satisfacerea plăcerilor sexualității infantile. De asemenea, el afirmă că în cercetarea comportamentului uman nu se poate face abstracție de raporturile existente între individ și semenii săi, pentru că

⁵ J. Laplanche, J.-B. Pontalis, *Vocabularul psihanalizei*, București, Edit. Humanitas, 1994, p. 222.

celălalt joacă în viața individului rolul de model, de asociat sau adversar, astfel psihologia individuală devine, în sensul larg al cuvântului, o psihologie socială. Referindu-se la teoria fundamentării sexuale a comportamentului uman, H. Marcuse afirma: „Cred că teoria lui Freud este, în esența sa, sociologică și că nu este necesară o nouă orientare culturală sau sociologică pentru a dezvălui această esență”⁶. Discursul psihanalitic privind aspectele normative ale comportamentului intim a constituit un reper pentru cercetările antropologilor care urmăreau descrierea și explicarea acestor comportamente modelate de alte cadre normative decât cele ale societății „civilizate”. Studiind aspectele comportamentale menționate în rândul băștinașilor din insula Trobriand (Noua Guinee), B. Malinowski a scris prima lucrare de sociologie a sexualității (*Sex and repression in savage society*, 1927)⁷. Cercetările antropologice au evidențiat importanța modelelor culturale în manifestarea relațiilor preferențiale, însă prin acest demers au focalizat atenția cercetătorilor din alte domenii asupra fundamentelor biologice și fiziologice în dezvoltarea și manifestarea acestor relații. În acest sens, cercetările lui A.C. Kinsey (1948, 1953) referitoare la comportamentul sexual al populației S.U.A., prin care el își propunea consolidarea fundamentului experimental și a legitimității științifice a sexologiei medicale și chiar a sociografiei sexualității, anticipau lucrările lui W. H. Masters și V. E. Johnson de investigare a fiziologiei orgasmului (1954). Masters și Johnson au dezvoltat ulterior sexologia contemporană bazată pe orgasmoterapiile clinice⁸.

În perioada ’60–’70, o dată cu elucidarea fundamentelor fiziologice ale comportamentelor intime, discursul științific s-a deplasat în sfera sociologiei și psihologiei sociale. Tema relațiilor interpersonale apropiate a trecut în topul cercetărilor de psihologie socială în anii ’80–’90, când se introduc și în manuale capitole referitoare la aceste relații. *Volens nolens*, pe această temă s-au întreprins atâtea cercetări și a curs atâtea cerneală încât numai enumerarea lor ar necesita un întreg volum. Cele mai cunoscute lucrări privind clasificările iubirii sunt cele ale lui Erich Fromm (*Arta de a iubi*, 1956), ale lui John Alan Lee (*Colours of love*, 1973). Ei definesc relațiile de iubire, care implică și relații sexuale, iubire erotică, respectiv iubire romantică. Alte cercetări bine cunoscute sunt cele privind proximitatea fizică, similaritatea și complementaritatea, comportamentul de reciprocitate, efectul greu de cucerit, efectul Romeo și Julieta, etichetarea emoțională, atribuirea eronată a excitabilității. Alături de acestea, problematica relațiilor intime a fost conceptualizată ca fiind rezultanta unui proces cognitiv, al unuia de învățare, al unuia de comparare socială, al unuia de schimb.

Cercetările privind problematica relațiilor intime au urmat, în linii mari, trei direcții. Una dintre acestea vizează logica și mecanismele de formare și funcționare a atracției interpersonale. Datorită specificului acestor tipuri de relații (relații

⁶ H. Marcuse, *Eros și civilizație*, București, Edit. Trei, 1996, p.23.

⁷ L. Coandă, F. Curta, *Mic dicționar de sociologie*, București, Edit. All, 1993, p. 157.

⁸ Apud A. Béjin, *Amurgul psihanaliștilor și zorile sexologilor*, în *Sexualități occidentale*, P. Ariès, A. Béjin (coord.), București, Edit. Antet, 1998, p. 222.

preferențiale), care implică considerente axiologice, atitudinale și comportamentale, problematica în cauză a captat cu deosebire atenția psihologilor și a psihologilor sociali. În acest tip de abordare au fost utilizate cu precădere scalele de atitudini și metoda anchetei sociometrice elaborată de L. Moreno pentru determinarea relațiilor socio-afective sau preferențiale în grup⁹. Limitele acestor tehnici constau în faptul că nu oferă lămuriri în privința determinărilor sociale ale acestor tipuri de relații.

O altă orientare se referă la cercetarea relațiilor intime în raport cu relațiile diadice stabile, alegerea partenerului conjugal, căsătoria și rolul familiei în societate. Acest tip de abordare are în vedere faptul că funcțiile familiei s-au deplasat de la cele instrumental-economice la cele expresiv-emoționale (confort psihic, dragoste, afecțiune). Importanța compatibilității emoționale în alegerea partenerului conjugal a fost teoretizată de W. Goode (1959) și prin conceptul de sindromul dragostei romantice, conform căruia aproape totul în comportament este colorat de haloul afectiv al mării pasiuni¹⁰.

O altă direcție o constituie cea a modelelor descriptive ale practicilor comportamentale de relaționare intimă. În acest sens, cercetătorii au descris practicile comportamentale, specifice diferitelor grupuri, categorii sociale, mergând până la nivel de națiune, și compararea acestora. Acestea sunt cercetările extensive, cu date colectate prin anchetă pe bază de chestionar sau interviu. Cele mai cunoscute cercetări de acest tip sunt cele întreprinse de A. C. Kinsey în 1948 și 1953. Urmărind comportamentul sexual al populației S.U.A., el a evidențiat faptul că media comportamentală a unei categorii sociale se depărtează mult de media comportamentală a altei categorii sociale. În aceeași ordine de idei, W. F. White, în *A slum sex code*, certifică datele obținute de Kinsey și le extrapolează asupra comportamentelor de a face curte și a relațiilor de dragoste¹¹.

3. ORIENTĂRI TEORETICE ȘI EMPIRICE ÎN ABORDAREA RELAȚIILOR INTIME

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, discursul privind relațiile intime a suferit o ruptură, afirmându-se două direcții distincte: cea a relațiilor sexuale și cea a atracției interpersonale. Aceasta s-a datorat în mare măsură dezvoltării sexologiei clinice, preocupată de aspectele psiho-fiziologice (în speță disfuncții) ale sexualității umane, dar și revoluției sexuale din anii '60-'70, popularizată prin sloganuri de genul *make love, not war*, care s-a manifestat printr-un liberalism sexual exagerat. Dacă sexologia a devenit apanajul sferei medicale, atracția interpersonală, dragostea, prietenia, iubirea și raportul acestora cu sexualitatea umană au constituit un teren fertil pentru cercetătorii din domeniul social, cu deosebire pentru psihologii sociali. În mod inevitabil, și în această sferă s-a făcut

⁹ Apud L. Radu, P. Iluț, I. Matei, *op. cit.*, p. 214.

¹⁰ Apud P. Iluț, *Familia. Cunoaștere și asistență*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 1995, p. 79.

¹¹ Apud *A sexuális élet szociológiája*, Kemény István (coord.), Budapest, Edit. Park, 1984, *passim*.

apel la descoperirile privind fundamentele și mecanismele bio-fiziologice ale comportamentului uman, însă accentul a rămas pe structura și dinamica proceselor de interacțiune umană.

3.1. CONCEPTUALIZĂRI ȘI TIPOLOGII CLASICE ALE IUBIRII

Cercetarea științifică a relațiilor intime a pornit de la o tipologie existentă în scrierile literare și filosofice. Însă majoritatea oarecum naivă a acestor clasificări, rod al observației curente și al simțului comun, au rădăcini în marile curente culturale și conțin un sâmbure de adevăr relevat de cercetările contemporane¹².

Iubirea dulce-amară. Adesea iubirea a fost caracterizată ca fiind un sentiment ambivalent, plăcut atunci când persoana iubită este alături și chinuitor când distanța îi separă pe parteneri. Această viziune se referă la calitățile pozitive și negative ale iubirii. În cercetarea contemporană, această idee se regăsește în tema iubirii pasionale și a proximității fizice.

Zeul/zeița iubirii (iubirea, dragostea ca entitate supranaturală). Conform acestei conceptualizări, iubirea a fost considerată ca fiind o forță exterioară, mai presus de natura umană, aparținând unei zeități care își alege victimele după bunul plac dintre muritorii de rând. Iubiții sunt manipulați de către aceste forțe, fără a avea controlul afectiv sau rațional asupra situației în care se află. Este cazul Afroditei sau al lui Cupidon, care chiar și în zilele noastre sunt prezenți și direcționează implacabilul joc al iubirii, mai ales în conștiința populară. În teoria contemporană, această ipostază este explicată prin atribuirea eronată a excitabilității (*misattribution of arousal*).

Iubirea ca uniune a două părți incomplete. În această viziune, iubiții au fost considerați două jumătăți incomplete, care pot atinge fericirea numai prin unire, prin absorbția lor reciprocă, constituind astfel un întreg armonios, capabil de a-și controla propriul destin. Această perspectivă a completării unei persoane de către alta o regăsim în teoriile privind similaritatea și complementaritatea, precum și în cele ale atașamentului.

Curtarea și iubirea romantică. În această perspectivă, iubirea presupune următoarele atitudini: iubirea romantică este un scop în sine, pentru împlinirea căruia trebuie depuse eforturi de către ambii parteneri; iubirea înnobilează partenerii; iubirea este rezultatul unei interacțiuni, care implică rațiuni de ordin etic și estetic, deci nu numai un impuls libidinal; iubirea implică curtare, dar nu în mod necesar și căsătoria; iubirea este o relație intensă și pasională, prin care se realizează o puternică uniune între bărbat și femeie. Aceste repere influențează încă în mare măsură concepția oamenilor despre iubirea ideală, cu toate că nu redau imaginea fidelă a prototipului contemporan al iubirii romantice. Această

¹² Pentru întocmirea clasificării au fost consultate următoarele surse bibliografice: A. Codoban, *Amurgul iubirii. De la iubirea pasiune la comunicarea corporală*, Edit. Ideea Design & Print, 2004, passim; E. Fromm, *Artă de a iubi*, Edit. Anima, 1995, passim; *Love Conceptions: Historical Background*, „The Psychology of Love”, <http://psychology.about.com/library/weekly/aa020500a.htm>.

conceptualizare, în care este accentuată latura afectivă și nu cea rațională, a fost explicată prin trecerea relațiilor familiale de la funcțiile instrumental-economice la cele expresiv-emoționale.

Iubirea de Dumnezeu (iubirea religioasă). Creștinismul și multe alte religii pretind a fi fundamentate pe conceptul iubirii. Cu toate că există mai multe aspecte ale iubirii religioase, precum eros (iubirea erotică), philia (iubirea frățească), nomos (iubirea de adevăr și dreptate), agape (iubirea necondiționată), accentul este pus pe împlinirea prin și pentru divinitate. Dintr-o perspectivă contemporană, acest tip de iubire are scopul de a limita rolul sexualității în cadrul relațiilor interpersonale apropiate.

Iubirea ca obiect de schimb. O dată cu răspândirea teoriei schimbului în științele sociale, relațiile intime au fost clasificate și descrise din această perspectivă. Astfel, Erich Fromm analizează legătura dintre o anumită trăsătură caracteristică a culturii contemporane, și anume regulile schimbului care guvernează piața produselor, a muncii, și relațiile de prietenie și dragoste. El susține că întreaga noastră cultură se bazează pe pofta de a cumpăra, pe ideea unui schimb reciproc avantajos. Fericirea omului modern constă în a căuta cu înfrigurare prin vitrinele magazinelor și a cumpăra tot ceea ce poate fi cumpărat, cu plată integrală sau în rate. Oamenii sunt priviți în același fel. O fată atrăgătoare, respectiv un bărbat atrăgător este ceea ce se caută, atrăgător însemnând de regulă un pachet de calități plăcute, general apreciate, care au căutare pe piața de personalități. Ce anume face ca o persoană să fie atrăgătoare depinde de moda zilei, atât pe plan fizic, cât și pe plan spiritual. Două persoane se îndrăgostesc una de cealaltă când simt că au găsit cel mai bun obiect oferit pe piață, având în vedere limitele propriei lor valori de schimb. Pentru E. Fromm, criteriul de clasificare a iubirii îl constituie natura obiectului iubit, în baza căruia se poate diferenția: iubirea frățească, înțeleasă ca răspundere, grijă, respect și interes pentru oricare ființă umană, precum și dorința de a-i promova viața; iubirea maternă, ca o susținere necondiționată a vieții copilului și o satisfacere necondiționată a nevoilor sale; iubirea erotică, ca sete de fuziune completă, de uniune cu altă persoană și care presupune și relații sexuale; iubirea de sine, ca afirmare a propriei vieți, a propriei fericiri, dezvoltări și libertăți; și iubirea de Dumnezeu, înțeleasă ca unitate cu natura și ca o conștientizare a originii și a unor valori supreme pentru om.

În majoritatea conceptualizărilor clasice ale iubirii apare antagonismul dintre iubirea ca aspirație spirituală și iubirea pasională, erotică, accentul fiind pus pe unul sau altul dintre aceste aspecte, în funcție de orientările culturale ale epocii în care au apărut. În zilele noastre, această problemă este departe de a fi soluționată pe deplin.

Chiar dacă cercetarea științifică a evidențiat câteva aspecte concrete privind iubirea, idealizarea este încă o parte importantă a concepției populare despre iubire. Acest fapt a fost relevat de cercetările întreprinse de către lingvistul Z. Kovecses,

focalizate pe concepțiile oamenilor despre iubire¹³. Autorul a inventariat și analizat trei sute de expresii verbale, din limba engleză, referitoare la iubire, clasificându-le în câteva teme majore. Astfel, tema „iubirea ca hrană” (*love is a nutrient*) este exemplificată prin expresii de genul „era însetată de afecțiune” (*she was starved for affection*) sau „înflorea, prospera în dragoste” (*he thrives on love*). Pe baza acestor expresii, care reflectă concepția oamenilor despre iubire, autorul a definit două modele de iubire, unul ideal și unul tipic. Modelul ideal prezintă iubirea ca unitate a două părți complementare, însoțită de atitudini și reacții comportamentale caracterizate de accentuarea laturii afective și lipsa controlului. Modelul tipic reflectă expectanțele sociale față de indivizii implicați într-o relație. Dacă în situația ideală indivizii tind să se lase pradă iubirii, savurând haloul afectiv și cursul necontrolabil al evenimentelor, în situația tipică expectanțele sociale impun partenerilor un comportament social acceptabil, responsabil. Modelul tipic diferă de cel ideal în următoarele privințe: iubirea este percepută ca având o structură temporală și nu ca o stare statică; căutarea activă a împlinirii ia locul așteptării pasive; iubirea se împlinește prin căsătorie; ideea că pasiunea de început se transformă în atașament și afecțiune ia locul ideii că dragostea pasională durează o veșnicie; se acceptă posibilitatea iubirii neîmpărtășite și posibilitatea de a nu găsi armonia perfectă. În urma cercetărilor efectuate, autorul sugerează că aceste modele bazate pe expresii verbale pot influența felul în care oamenii percep și interpretează propriile lor experiențe intime.

3.2. TIPOLOGII ȘI CONCEPTUALIZĂRI CONTEMPORANE ALE IUBIRII

În abordarea științifică a relațiilor intime, cercetările privind concepțiile oamenilor despre iubire nu constituie o categorie aparte din punct de vedere al apelului la simțul comun. Analiza documentelor în care sunt generalizate experiențe individuale a constituit un reper pentru decantarea informațiilor și elaborarea unor strategii de cercetare a iubirii „în sine”. Pentru început, psihologii au fost cei care au oferit un fundament empiric referitor la unele aspecte ale iubirii, însă în anii '70 atracția interpersonală a devenit temă de referință a psihologiei sociale. Noua abordare științifică nu s-a soldat cu o definiție unilaterală, cu o imagine explicativă globală a iubirii, ci mai degrabă cu clarificări privind aspecte ale relațiilor în cauză. Așadar, numărul clasificărilor și conceptualizărilor fundamentate empiric este aproape direct proporțional cu numărul de cercetări întreprinse și numărul cercetătorilor care s-au aplecat asupra acestei teme, fiecare autor propunând propria-i tipologie a iubirii. Urmărind conținutul celor mai importante cercetări efectuate și o situație cronologică a acestora, se poate observa un prim set de conceptualizări care au generat clasificări, tipologii și un al doilea set de conceptualizări privind procesualitatea relațiilor intime.

¹³ Apud *Love vs. Folk Views of Love*, „The Psychology of Love”, <http://psychology.about.com/library/weekly/aa020500a.htm>.

3.2.1. Tipologii ale iubirii¹⁴

În acest tip de abordare, majoritatea modelelor descriptive ale iubirii conțin 2-3 elemente care servesc drept criterii de inventariere a tipurilor de iubire.

Simpatie și iubire. În lucrarea *Liking and Loving: An invitation to social psychology*, 1973, Z. Rubin propune un model al iubirii având la bază trei componente, și anume: atașamentul, grija față de partener(ă) și intimitatea. Atașamentul, în sensul satisfacerii nevoii de afiliere, se referă la nevoia de a fi alături de celălalt, nevoia contactului fizic, nevoia de aprobare. Grija față de partener(ă) este exprimată prin propensiunea de sacrificare a propriei persoane pentru siguranța și bunăstarea celuilalt, expresie a iubirii altruiste. Intimitatea este legătura dintre cele două persoane, manifestată prin familiaritate, confidențialitate, sentiment de exclusivitate și absorbție a celuilalt. De asemenea, iubirea este circumscrisă și prin raportare la simpatie. Autorul arată că între simpatie și iubire există similarități, ambele reprezentând un set de gânduri, sentimente și predispoziții comportamentale, dar și diferențe, atât cantitative, sesizabile mai ales în intensitatea evaluării celeilalte persoane, intensitatea expresiei emoționale, cât și calitative, referitoare la exclusivitate și manifestarea dorinței sexuale.

Cercul nuanțelor iubirii. O altă tipologie larg utilizată în psihologia socială, care descrie iubirea prin analogie cu spectrul culorilor și percepția acestora, este cea elaborată de către J. A. Lee și publicată în același an, 1973, sub titlul *The color of love. An exploration of the ways of loving*. Prin modelul circular al nuanțelor iubirii, autorul lansează ideea că, în consonanță cu reverberațiile afective ale celor 6 culori (primare și secundare), există 3 tipuri fundamentale de iubire: eros – iubirea pasională, erotică a unei persoane idealizate, ludus – iubirea ca joc și storge – iubirea camaraderească. Combinația dintre aceste tipuri, luate două câte două, oferă tipurile secundare: mania – iubirea obsesivă, pragma – iubirea pragmatică și agape – iubirea altruistă. În funcție de predominanța unuia sau altuia dintre tipuri, pot fi identificate o mare varietate de subtipuri. În urma cercetărilor întreprinse, autorul arată că aceste tipuri de iubire sunt inegal distribuite în raport cu sexul și vârsta.

Iubirea camaraderească și iubirea pasională. Cercetătorii E. Hatfield și G. W. Walster (*A new look at love*, 1978) consideră că există două tipuri fundamentale de iubire, cea pasională și cea camaraderească. În viziunea autorilor, iubirea pasională reflectă dorința intensă de uniune dintre parteneri, însoțită de o stare de intensă excitare fiziologică (*arousal*), nu neapărat de natură sexuală. Spre deosebire de acest tip de iubire, în care haloul afectiv colorează percepția dintre parteneri, iubirea camaraderească se manifestă prin atașamentul, afecțiunea, grija,

¹⁴ Pentru întocmirea acestor tipologii au fost consultate următoarele surse bibliografice: Robert S. Feldman, *Social psychology. Theories, research, and applications*, Edit. McGraw-Hill Book Company, 1985, p. 216–221; *Dicționar de sociologie*, C. Zamfir, L. Vlăsceanu (coord.), București, Edit. Babel, 1993, p. 540–546; L. Radu, P. Iluț, L. Matei, *op. cit.*, p. 235–239; *Some theories of Love*, „Types of Love”, <http://dataguru.org/love/fehrtyp.asp>; *Psychological Theories about Types of Love*, „The Psychology of Love”, <http://psychology.about.com/library/weekly/aa020500a.htm>.

angajamentul și responsabilitatea față de persoanele familiare din mediul primar și secundar de socializare, părinți, frați și surori, prieteni apropiați, de care existența noastră este strâns legată. În timp ce iubirea pasională are un puternic fundament bio-fiziologic, fiind o stare emoțională ambivalentă, iubirea camaraderească apare numai între partenerii capabili de reîntărirea pozitivă și reciprocă a comportamentelor tipice, suport afectiv, împărtășirea gândurilor, confidențelor, încredere și respect reciproc. Autorii susțin faptul că, deși majoritatea oamenilor tind să îmbine plăcerea iubirii pasionale cu siguranța oferită de iubirea camaraderească, această opțiune ar fi imposibilă.

Modelul triadic al iubirii. Conform teoriei lui R. J. Sternberg, prezentată în lucrarea *A triangular theory of love*, 1986, iubirea presupune trei componente principale: intimitate, pasiune și angajament. Intimitatea implică apropierea dintre parteneri prin împărtășirea emoțiilor, apariția confidențelor. Pasiunea reflectă interesul erotic și împlinirea sexuală, angajamentul reflectând luarea deciziei de a rămâne alături de partener(ă) într-o relație statornică și exclusivă. Cea mai completă formă de iubire, denumită de către autor iubire împlinită (*consummate love*), este rezultatul echilibrului dintre aceste componente. Pentru menținerea unei relații de lungă durată, partenerii trebuie să aibă în vedere faptul că aceste componente pot varia ca intensitate: după o perioadă de stabilitate a relației, pasiunea scade iar intimitatea dintre parteneri crește în intensitate, și că acestea trebuie să se sincronizeze în timp: dacă unul dintre parteneri resimte nevoia exprimării pasionale, celalalt partener trebuie să fie în rezonanță cu această nevoie. În opinia autorului, aceste condiții sunt greu de satisfăcut, iubirea împlinită fiind rar întâlnită deoarece, de regulă, partenerii pun accentul pe una sau două din aceste componente.

3.2.2. Conceptualizări privind dinamica iubirii

În abordările privind dinamica acestor relații se regăsesc câteva modele explicative, într-o viziune procesuală a iubirii, fiind mai puțin accentuate clasificările tipurilor de relaționare interpersonală.

Modelul etichetării emoțiilor. Pornind de la teoria etichetării contextuale a emoțiilor și de la cea a nevoii de afiliere, autorii E. Berscheid și E. Walster (*Physical attractiveness*, 1974) au elaborat o teorie conform căreia oamenii percep și experimentează iubirea romantică atunci când următoarele două aspecte au loc simultan:

- intensă excitare fiziologică (*physiological arousal*);
- indici situaționali, contextuali care arată că „iubire” este eticheta potrivită pentru emoțiile percepute.

Când această stare fiziologică (care poate fi cauzată de excitare sexuală, nervozitate, frică, furie) este etichetată cu expresii de genul „m-am îndrăgostit” sau „este așa de frumoasă”, „este cel potrivit pentru mine”, experiența poate fi etichetată ca iubire romantică¹⁵.

¹⁵ Apud Robert S. Feldman, *Social psychology. Theories, research, and applications*, Edit. McGraw-Hill Book Company, 1985, p. 220.

Utilizând teoriile cognitiv-fiziologice asupra emoțiilor, în studiul *What is this thing called love*, 1982, autorii E. Hatfield și W. Walster schițează un model al îndrăgostirii cu trei etape¹⁶. Prima etapă este cea cognitivă, prin care individul își formează o reprezentare despre iubire, generalizând exemplele din propria experiență, din filme sau lecturi. A doua etapă o reprezintă întâlnirea cu „obiectul” iubirii și implică factori situaționali (proximitate fizică, frecvența expunerii) și factori legați de personalitatea celuilalt. A treia etapă este procesul emoțional care suprapune eticheta „dragoste” asupra modificărilor fiziologice și manifestărilor comportamentale tipice. Stările emoționale odată structurate, se proiectează asupra persoanei alese.

Modelul stilurilor de atașament. Nevoia de afiliere se formează, în parte, în frageda copilărie, când suntem dependenți de cei care ne hrănesc și îngrijesc. Un motiv al afilierii, de căutare a companiei altor semenii îl constituie evitarea singurătății. Lectura, televiziunea sau alte activități ne pot umple timpul disponibil, dar nu pot înlocui niciodată stimularea prin interacțiunea socială. Un alt motiv al afilierii este sentimentul reconfortant pe care îl oferă simpla prezență a altora. Frica și anxietatea sunt adesea reduse prin contactul cu alte persoane, cu toate că psihologii sociali au întregit butada *Misery loves company*¹⁷, prin afirmația *Misery doesn't love just any company, it loves only miserable company*¹⁸. Un alt motiv al nevoi de afiliere este evidențiat în cazul situațiilor de incertitudine. Prin compararea atitudinilor și credințelor noastre cu cele ale altor semenii, putem determina oportunitatea și corectitudinea propriilor comportamente și acțiuni. În opinia psihologului L. Festinger, cu cât o opinie este mai nesigură și neverificabilă, cu atât mai mare este nevoia de evaluare și suport social¹⁹.

Legătura emoțională dintre nou născut și mamă este evidentă și direct observabilă. În sensul de comportament manifest, afilierea reprezintă atașamentul individului față de anumite persoane sau obiecte. Noțiunea de atașament ca sistem comportamental, având la bază unele comportamente programate genetic, iar altele învățate, a fost introdusă în 1969 de către psihologul J. Bowlby²⁰. Scopul unui astfel de sistem comportamental este de a menține proximitatea fizică dintre copil și mamă și de a proteja copilul în primii ani de viață.

Studiind comportamentul copiilor în prezența mamelor revenite după o scurtă perioadă de separare (Ainsworth și colegii, 1982), au fost identificate trei stiluri de atașament²¹. Unul de siguranță (*secure*), caz în care copiii apelează în continuare la grija maternă ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, unul anxios/ambivalent

¹⁶ Apud L. Radu, P. Iluț, L. Matei, *op. cit.*, p. 237.

¹⁷ Suferinței îi place compania.

¹⁸ Suferinței nu-i place orice companie, îi place numai compania suferindă.

¹⁹ Apud Vander Zanden, W. James, *The social experience: an introduction to sociology*, New York, Edit. Random House, 1988, p. 183.

²⁰ Apud *Psychological theories about the dynamics of love. Attachment theory*, „The Psychology of Love”, <http://psychology.about.com/library/weekly/aa020500a.htm>.

²¹ *Ibidem*.

(*anxious/ambivalent*), caz în care copiii apelează în continuare la grija maternă, dar manifestă furie și respingere, și un stil de evitare (*avoidant*), caz în care copiii evită interacțiunea cu mamele lor. Cercetătorii care au studiat acest sistem comportamental susțin că aceste experiențe de relaționare copil-părinte au o asemenea reverberație în viața copiilor, încât vor ghida așteptările și comportamentul acestora pe tot parcursul vieții.

În opinia autorilor P. R. Shaver și C. Hazan (*Attachment. Perspectives on close relationships*, 1994), iubirea poate fi considerată o continuare a procesului de afiliere, a comportamentului de atașament²². Cercetările empirice efectuate de aceștia au validat ipoteza determinării stilurilor de atașament în iubire de către caracteristicile relației copil-părinte. De asemenea, rezultatele cercetării au relevat faptul că proporția celor trei stiluri de atașament este aproximativ aceeași în copilărie și la maturitate, 55% de siguranță, 25% anxios/ambivalent și 20% de evitare, iar diferențele dintre stilurile de atașament ale maturilor, manifestate în relaționarea intimă, sunt dependente și de următorii factori:

- cele mai semnificative experiențe de dragoste;
- percepția sinelui și aprecierea relațiilor cu alți semenii;
- istoria afilierii personale;
- vulnerabilitatea în fața singurătății;
- sentimente, atitudini față de muncă și față de colegii de muncă.

În baza datelor acumulate, iubirea a fost conceptualizată ca fiind rezultatul interacțiunii a trei sisteme comportamentale: atașamentul, grija față de partener și relaționarea sexuală. Autorii susțin că dezvoltarea optimă a acestor sisteme comportamentale poate fi perturbată de experiențele inadecvate de învățare socială, aceasta generând apariția diferitelor subtipuri de iubire și a diferitelor niveluri de dezvoltare ale experiențelor de relaționare intimă.

4. FUNDAMENTE PSIHO-SOCIALE

Între diferitele tipologii propuse în urma cercetărilor empirice, există anumite suprapuneri deoarece stabilirea și menținerea relațiilor intime, la modul concret, sunt dependente de contexte, evaluări interpersonale și mecanisme psiho-sociale de interacțiune umană. Factorii principali care influențează relațiile intime sunt homogamia, proximitatea fizică, similaritatea/complementaritatea, reciprocitatea și atractivitatea fizică. Evidențierea empirică a acestor factori a fost ghidată de orientări teoretice majore (teoria învățării, teoria schimbului economic), care au generat o serie de modele explicative, precum cel al învățării, al nivelului comparativ, al echității²³.

²² *Ibidem*.

²³ Robert S. Feldman, *Social psychology. Theories, research, and applications*, Edit. McGraw-Hill Book Company, 1985, p. 201.

Abordarea prin prisma teoriei învățării se bazează pe analogia dintre atracția interpersonală și învățarea diferitelor comportamente prin mecanismul recompensă-pedeapsă. Din această perspectivă, recompensa este asociată cu plăcerea, ajutorul, trăirile afective pozitive. Această asociere se explică prin faptul că, pe parcursul procesului de învățare condiționată, cealaltă persoană este asociată cu situația recompensatorie sau de pedeapsă și astfel se transferă asupra persoanelor care recompensează sau pedepsesc sentimentele, trăirile afective generate de situația interacțiunii.

Modelul nivelului comparativ stipulează că atracția față de alții se realizează pe baza unei comparații cu un fundament ipotetic. Acest fundament, denumit „nivel comparativ”, reprezintă un rezumat al trecutului experimentat de către o persoană. Dacă beneficiile, recompensele percepute în urma implicării într-o relație depășesc „nivelul comparativ”, atunci persoana implicată va fi satisfăcută. Dar menținerea relației depinde de alternativele existente. O persoană poate menține o relație care nu îi oferă suficientă satisfacție atât timp cât nu există o alternativă mai bună, dar în momentul în care se prefigurează o altă relație mai promițătoare sau o alternativă mai satisfăcătoare, persoana în cauză va pune capăt relației nesatisfăcătoare. Acest model tratează atracția interpersonală prin prisma unui schimb economic în care partenerii au în vedere costurile și beneficiile în menținerea relației.

Modelul echității propune clarificări suplimentare față de cel anterior, deoarece pentru stabilirea și menținerea relației sunt luate în calcul nu numai propriile experiențe, ci și cele ale partenerului. Deci e vorba de stabilirea unui echilibru între costurile/beneficiile unui partener și costurile/beneficiile celuilalt.

4.1. FACTORI SITUAȚIONALI

Homogamia. Un factor important, care determină selecția unui partener și, în consecință, stabilirea unei relații interpersonale apropiate, îl reprezintă homogamia. Oamenii cu vârstă, rasă, etnie, status socio-profesional similare tind să se asocieze între ei cu o probabilitate mai mare decât cea aleatoare. Deși alegerea partenerului se bazează pe sentimentul iubirii, cercetările au relevat că la scară statistică opțiunile sunt puternic determinate de factorii enumerați. Aceasta nu contrazice raționamentele de ordin afectiv ale selecției, ci le întregește, arătând că aceste opțiuni se fac într-un cadru bine determinat. Homogamia operează mai ales la nivelul caracteristicilor sociale, unde este mai evidentă decât în cazul factorilor psihologici cum ar fi personalitatea sau temperamentul.

Proximitatea fizico-geografică. Influența proximității asupra atracției interpersonale poate fi ușor intuită dacă ținem cont de oamenii cu care interacționăm. De regulă, ei locuiesc în același cartier, frecventează aceleași școli, același loc de muncă, cu ei împărțim aceleași locuri de petrecere a timpului liber. În acest sens, cea mai relevantă dovadă a furnizat-o cercetarea întreprinsă de către L. Festinger, S. Schachter și K. W. Back, în 1950, care a demonstrat asocierea dintre proximitatea fizică și alegerea prietenilor²⁴. Deși proximitatea fizică nu conduce

²⁴ *Ibidem*, p.202.

invariabil la atracție, ea constituie un precursor al atracției interpersonale. O explicație a acestui fenomen o oferă recompensele sociale, obținute la un cost redus, de la cei ce se află în imediata apropiere.

Frecvența expunerii constituie un alt aspect al raportului dintre proximitatea fizico-geografică și atracția interpersonală. Cercetările efectuate pe această temă au evidențiat faptul că frecvența crescută a contactului cu anumite obiecte sau persoane determină familiarizarea cu acestea și, în consecință, aprecierea mai pozitivă a acestora, spre deosebire de alte obiecte sau persoane care nu ne sunt familiare. O veche zicală spune că obiceiul este a doua natură a omului, deci ne plac lucrurile sau persoanele cu care ne-am obișnuit.

4.2. FACTORI PSIHOSOCIALI

Nevoia de afiliere. Interacțiunea cu semenii este esențială pentru om. Cazurile copiilor ferali au evidențiat handicapurile acestora în dezvoltarea armonioasă a personalității și imposibilitatea deprinderii unui comportament social adecvat. Nevoia de afiliere constituie fundamentul socializării și implică următoarele aspecte ale relaționării umane: pe de o parte reducerea fricii și a izolării, iar pe de altă parte ajustarea comportamentului prin intermediul proceselor de autoevaluare. În urma cercetărilor efectuate, în 1959, S. Schachter a arătat faptul că în situații provocatoare de frică (anticiparea unui pericol iminent de natură fizică) prezența altor persoane are un efect direct de reducere a fricii²⁵. El a evidențiat și situațiile de excepție de la această regulă, precum situații provocatoare de anxietate (anticiparea unei neplăceri de natură psihică) și de emotivitate negativă, frică foarte puternică, care nu conduc la căutarea contactului interpersonal, dar a subliniat că, în general, un nivel scăzut sau unul moderat al stării de frică determină oamenii să caute prezența semenilor aflați în aceeași situație. De asemenea, contactul interpersonal furnizează informațiile anticipative privind expectanțele pe care le formulăm față de o situație dată și reperele comportamentale privind reacțiile oportune într-o situație ambiguă. Un factor mediator al comportamentului de afiliere îl reprezintă și ordinea nașterii în familie (poziția în familie în raport cu frații și surorile). Primul născut are o tendință mai mare de afiliere decât ceilalți frați sau surori. Acest fapt se explică prin diferențele de socializare, părinții fiind de regulă mai atenți și mai grijulii cu primul lor copil. Necesitatea contactelor interpersonale a fost susținută de către L. Festinger (1954), în teoria nevoii de comparare socială, conform căreia, în situațiile ambigue, oamenii sunt dependenți de informațiile furnizate de către semenii privind lumea înconjurătoare și utilizează opiniile și părerile altora pentru a-și evalua propriul comportament, propriile abilități și opinii²⁶. Un aspect important relevat de cercetările întreprinse pe această temă se referă la selectarea persoanelor cu care ne comparăm și la contextul comparării sociale. De regulă, oamenii tind să aleagă ca reper de comparație

²⁵ *Ibidem*, p. 197.

²⁶ *Ibidem*, p. 200.

persoane similare în opinii și abilități, însă în situații de competiție ei tind să aleagă persoane cu statut inferior, pentru a avea câștig de cauză din competiția respectivă și pentru a facilita o autoevaluare pozitivă.

Similaritatea și complementaritatea. Adesea, oamenii manifestă simpatii și se simt atrași față de persoanele care le seamănă. Pe fondul proximității spațio-geografice, un factor de explicare a atracției dintre două persoane îl constituie similaritatea, manifestată la nivelul atitudinal, valoric și asemănarea trăsăturilor de personalitate. Cercetările întreprinse pe această temă au relevat nivelul atitudinal ca fiind cel mai semnificativ, similaritatea atitudinală fiind, așadar, o cauză a atracției interpersonale. Această relație se bazează pe proporția acordului atitudinal între parteneri și nu pe numărul absolut al acordurilor²⁷. De exemplu, acordul asupra a trei atitudini din totalul de cinci exprimate într-un cuplu este mai semnificativ decât acordul asupra patru atitudini din totalul de opt exprimate. Deși este mai puțin relevantă, similaritatea valorică sporește posibilitatea stabilirii și menținerii unor relații pozitive. Asemănarea în opinii, atitudini, valori constituie sursa convergenței interpersonale, în timp ce divergența atitudinal-valorică îi separă pe indivizi. O altă sferă care susține legătura dintre atracția interpersonală și similaritate este aceea a trăsăturilor de personalitate. Asemănarea în ceea ce privește caracterul, aptitudinile îi apropie pe oameni. Cu toate că această dependență este în general pozitivă, ea nu este la fel de evidentă ca în cazul similarității atitudinal-valorice. Acest fapt a determinat luarea în calcul a ipotezei complementarității nevoilor (R. F. Winch, 1958), conform căreia o relație satisfăcătoare se stabilește între parteneri care au trăsături de personalitate diferite dar complementare, care prin unire oferă senzația de întreg armonios²⁸. Deoarece rezultatele cercetărilor nu au validat această presupunere, revizuindu-și ideile, Winch a propus, în 1967, o combinație între complementaritatea nevoilor și relațiile de rol. El arată că atunci când relațiile bazate pe complementaritate se înscriu în prescripțiile sociale de rol, ele au mari șanse de supraviețuire și stabilitate²⁹.

Reciprocitatea. De obicei, oamenii simt atracție, simpatie față de persoane despre care știu că le împărtășesc sentimentele. Dar și viceversa este adevărată: când oamenilor le place o anumită persoană, aceștia sunt înclinați să creadă că respectiva persoană îi simpatizează. Principiul psihologic care acționează în aceste cazuri este cel al întăririi comportamentale, prin aceasta înțelegându-se confirmarea sau recompensarea unui anumit comportament. Acest fenomen, al reciprocității atracției, și-a găsit expresia în teoria câștigului și pierderii (E. Aronson), care înfățișează relațiile interpersonale apropiate prin analogie cu tranzacțiile economice³⁰. Analizată din această perspectivă, atracția împărtășită, confirmată acționează ca un factor de potențare a relației, în timp ce indiferența, refuzul acționează în sens contrar.

²⁷ *Ibidem*, p. 207.

²⁸ Apud Vander Zanden, W. James, *The social experience: an introduction to sociology*, New York, Edit. Random House, 1988, p. 347.

²⁹ Apud P. Iluț, *Familia. Cunoaștere și asistență*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 1995, p. 93.

³⁰ Apud L. Radu, P. Iluț, L. Matei, *op. cit.*, p. 232.

Când într-un cuplu sunt împărtășite interese, aspirații, atitudini și chiar frustrări similare, relația devine mai stabilă, partenerii luând în calcul așteptările maritale referitoare la copii și la roluri în familie.

4.3. MECANISME PSIHOSOCIALE

Atractivitatea fizică. Cu toate că factorii enumerați au un rol hotărâtor în stabilirea și menținerea unor relații intime, în captarea inițială a atenției unui posibil partener, rolul cel mai important îi revine atractivității fizice. Cercetările au evidențiat câteva repere generale de apreciere a frumuseții, precum fața ovală și ochii mari în cazul femeilor, bărbia proeminentă și bine conturată în cazul bărbaților și simetria trăsăturilor feței în cazul ambelor sexe. Oamenii împărtășesc, de regulă, standarde similare pentru evaluarea atractivității fizice și preferă compania și prietenia celor frumoși, în defavoarea celor mai puțin atrăgători. De asemenea, oamenii asociază atractivitatea fizică cu șansa de a găsi slujbe mai bune, de a se căsători mai bine, de a fi mai fericiți în viață³¹. Aceste clișee sunt atât de înrădăcinate în conștiința oamenilor, încât majoritatea acționează ca și cum frumusețea ar fi un bun indicator al corectitudinii, moralității și a unei personalități plăcute a unui individ. Parafrazând o butadă cunoscută, oamenii cred că ceea ce e frumos e și bun. Totuși, există un sâmbure de adevăr în aceste stereotipii, dar acest adevăr necesită a fi precizat mai exact. Astfel, cercetările efectuate de K. Dion (1972) au arătat că oamenii și acțiunile lor sunt judecate și în funcție de atractivitatea fizică a acestora³².

Dacă la modul ideal fiecare persoană își dorește un partener cât mai frumos, la modul concret opțiunile personale sunt ghidate și de aprecierea propriei atractivități fizice. Conform ipotezei potrivirii (*matching hypothesis*), în viața reală oamenii își aleg parteneri cu un grad al atractivității fizice similar cu al lor, deoarece această opțiune implică beneficii mari cu costuri reduse, iar probabilitatea unor refuzuri este minimizată³³. Un alt studiu (*Physical attractiveness and courtship progress*, G. White, 1980) privind atractivitatea fizică și rolul acesteia în formarea relațiilor stabile a arătat că cel mai bun predictor asupra stabilității, timp de nouă luni după curtare, a unei relații este similaritatea caracteristicilor de atractivitate fizică a partenerilor³⁴. Chiar dacă felul în care arătăm nu este lipsit de importanță, atractivitatea fizică în sine nu constituie o garanție univocă în stabilirea și menținerea unor relații satisfăcătoare.

³¹ Vander Zanden, W. James, *The social experience: an introduction to sociology*, Edit. Random House, New York, 1988, p. 347.

³² Apud Robert S. Feldman, *Social psychology. Theories, research, and applications*, Edit. McGraw-Hill Book Company, 1985, p. 213.

³³ Vander Zanden, W. James, *The social experience: an introduction to sociology*, New York, Edit. Random House, 1988, p. 347.

³⁴ Apud Johnson, M. Kelly, *Human sexual motivation*, 1997, <http://www.csun.edu/~vcpsy00h/students/sexmotiv.htm>.

Atribuirea eronată a excitabilității (misattribution of arousal). Termenul englez *arousal* poate fi înțeles ca disponibilitate pentru derularea unei activități, pentru îndeplinirea unei sarcini. Această stare de intensă excitare fiziologică poate avea diferite cauze: excitare sexuală, nervozitate, frică, furie³⁵. Atribuirea eronată a excitabilității a fost utilizată de către Berscheid și Walster (1974) în explicarea iubirii romantice. Ei arată că atribuirea eronată are loc atunci când o stare de excitare fiziologică este etichetată ca fiind iubire, în funcție de anumiți indici situaționali³⁶. Aceste constatări au fost confirmate și de experimentele lui Dutton și Aron (1974). Ei au demonstrat că starea de excitare fiziologică, cauzată de pericolul trecerii, de către subiecți de sex masculin, a unui pod suspendat la mare înălțime, la capătul căruia se afla o femeie atragătoare, a fost etichetată ca atracție. În acest caz, starea fiziologică de excitare intensă a fost asociată cu prezența femeii atractive³⁷. Același mecanism a fost utilizat și pentru explicarea altui aspect al atracției interpersonale, și anume „Fenomenul Romeo și Julieta”, care reflectă consolidarea unei relații pe fondul excitației fiziologice provocate de împotrivirea părinților față de relația în care sunt implicați copiii lor³⁸. În aceste ultime două cazuri „ne situăm pe terenul vizat de teoria atribuirii eronate a excitabilității, a activării (misattribution of arousal). [...] Probabil că expresia de «transfer de excitabilitate (activare)» ar fi mai justificată în explicarea fenomenelor de acest gen, termenul de «transfer» fiind mai larg și acoperind două posibile fenomene: cel al transferului în atribuire, dar și un transfer efectiv (pe baza mecanismului clasic al inducției nervoase a excitației)”³⁹.

Chiar dacă determinările complexe dintre intensă excitare fiziologică și multiplele procese psihice nu sunt încă pe deplin elucidate, iar unele modele explicative ale psihologiei sociale au fost numai parțial demonstrate experimental, integrarea conceptului „arousal” în modele explicative mai largi, cum este teoria etichetării emoționale, este esențială pentru înțelegerea atracției interpersonale și oferă, pentru cercetătorii sociali, noi repere metodologice calitative și noi arii de aplicații.

Multitudinea de abordări ale relațiilor intime reflectă faptul că acestea sunt influențate de o serie de factori biologici, cognitivi și de învățare. Părerile cercetătorilor care s-au aplecat asupra acestei teme converg în privința principalilor factori care influențează atracția interpersonală, factori care au o puternică determinare socio-culturală.

³⁵ <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/history/arousal.html>.

³⁶ Apud Robert S. Feldman, *op. cit.*, p. 220.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ P. Iluț, *Iluzia localismului și localizarea iluziei. Teme actuale ale psihosociologiei*, Iași, Edit. Polirom, 2000, p. 147.